

Károly s végül Radnóti Miklós) munkásságát tárgyaló írások olvashatók, a harmadik és a negyedik fejezet pedig elsősorban a neoavantgárd magyarországi és határon túli műhelyeivel (Erdélyi Miklós mellett elsősorban az újvidéki Új Symposion és a párizsi Magyar Műhely alkotóival) foglalkozik. A kötet címe egyaránt vonatkozatható az itt összegyűjtött írásokra és az írások tárgyára — a klasszikus avantgárd és a hagyományából részesülő neoavantgárd formációinak sokféleségére. Ugyanakkor a kötet egészét tekintve elmondható, hogy az írások szempontjai és megállapításai inkább az egységbe rendezhetőség irányába mutatnak. Az írások egyik legérdekesebb kérdése kétségtelenül az lehet, hogy miként képesek közvetíteni a különböző neoavantgárd törekvések a klasszikus avantgárd hagyományát (hagyományait?).

A magyar irodalmi avantgarde történetét áttekintő hosszabb tanulmány elsősorban a magyar avantgárd mozgalom történetét vázolja föl, megbízható támpontokat nyújtva a hazai avantgárd történetében való tájékozódáshoz. Magától értetődik, hogy az avantgárd történetének Kassákék politikai-ideológiai elképzelései és szerepvállalása felől kijelölhető korszakai („forradalom előtt” és „után”) nem esnek szükségszerűen egybe az avantgárd irodalom történetisége felől kijelölhető korszakhatárokkal; igaz, a kötet egy későbbi megállapítása (157.) ezen egybeesés lehetőségét sem zárja ki. A második fejezet első írása Kassák Lajos a forradalmakban címmel fejt ki részletesebben a korábban fölvezetettakat. A Németh Andor, Déry Tibor és Tamkó Sirtó Károly költészetét tárgyaló írásokban is a magyar avantgárd Kassáktól többé-kevésbé markánsan elkülönülő változatai rajzolódnak ki.

A neoavantgárd, a magyar irodalmi modernség talán legkevésbé ismert formációja kapcsán a kötet írásai többféle értelemben is a meg- illetve elszakítotttság tényét hangsúlyozzák. Az „állandó újatkeresés és folytonos kísérletezés” (189–90, 195.) képzetével jellemzett irodalmiság tárgyalásakor a magyarországi szellemi élettől való kényszerű elszakítotttságra (252–3.) és a magyar avantgárd irodalom megszakítotttságára utalva is felvetik a folytonosság kérdését: „Ha egy irodalmi irányzat ilyen diszkontinuitásban keletkezik, s ennyiszer kell feladatait elodáznia, természete is megváltozik. Nyilvánvaló tehát, hogy az elmúlt tizenöt esztendő »avantgarde« jellegű törekvéseit valójában már nem lehet avantgardistának minősíteni” (181.).

Ugyanakkor Pomogáts Béla elemzései, melyek a neoavantgárd alkotói kapcsán rendre utalnak az avantgárd (elsősorban Kassák, Déry, Szentkuthy illetve Weöres nevével jelzett)

„örökségére”, arra is felhívhatják figyelmünket, hogy a történeti elválasztottság — az erőszakos megszakítotttság ellenére is — épp annak a lehetőségét teremthette (teremtheti) meg a neoavantgárd költészet számára, hogy az avantgárd szöveg-hagyományt egy megváltozott történeti horizontban szólaltassa meg — a diszkontinuitást így bármiféle kontinuitás feltételeként is felismerve. (Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2000)

KÉKESI ZOLTÁN

GÁSPÁR CSABA LÁSZLÓ: ISTEN ÉS A „SEMMI”

A kötet hét kisebb filozófiai-teológiai tanulmányt foglal magában. Kettő kivételével már mindegyik napvilágot látott különböző folyóiratok *Iskolakultúra*, *Fundamentum*, *Gond*, *Pannonthalmi Szemle* hasábjain.

A tanulmányok egységes, átfogó gondolkodásról tanúskodnak, kezdettől fogva a hit perspektívájából szemlélnek a világot. Mégis, pozíciójuk egy jól meghatározható értelemben kétféle. Észlelhető, de nehezen körülírható vált(ak)ozásról van szó, amely nem annyira a szerző gondolkodását, mint inkább a problémakezelés módját érinti.

Az egyes „korábbi” tanulmányok sorai közül a teológus szól. Nem szaktudósként, hanem abban az értelemben, ahogyan a hagyomány szimbólumainak értelmét belülről világítja meg. Ezeket a szövegeket (*Hit és világ*, illetve a kötetben nem szereplő kisebb írások közül a *Szemlélődés Pannonthalmáról*, *A szabadság sorsáról és az ember felelősségéről*, *In memoriam Nyíri Tamás, Vidrányi Katalin Rahner-tanulmányai* stb.) meditatív erőter veszi körül, s nem annyira a tárgyi gondolkodás, mint inkább a vallásos eszmélődés helyei. A világ zajától elcsendesült szerzetesi életforma szellemét sugározzák. Ám a kolostori levegő, amely áthatja ezt a közeget, ebben a formájában mégsem a világtól való elszakadás — sokszor emlegetett — középkori módját jelenti, hanem a szemlélődés nyugalmával veszi körül a szöveg aurájába belépő olvasót.

A „későbbi” írásokat jellemző másik pozíció a filozófusé. A filozófus nem annyira a képi megjelenítés erejével él, hanem — Hegel nyomán — a fogalom erőfeszítését veszi magára, így a szerző munkája során — a „módszert” tekintve — valás-fenomenológiai tanulmányok születtek. Amiről itt szó van, azt nem lehetséges pusztán „eredmények” formájában közölni. A vallással

kapcsolatos dolgok közölhetőségének ezt a fajta természetes „ellenállását” és a „keresztülhaladás” örömét a szerző ismeri. Tudja, hogy az „eredmény” az olvasó (hallgató) számára is csak a megtett gondolkodói út során válik nyilvánvalóvá.

Míg az előbbi „teológiai” írások ösztönzik, elősegítik, addig az utóbbi „filozófiai” tanulmányok felmutatják, szemléletileg megjelenítik a szóban forgó tapasztalatot. Mivel mást jelent a vallásos érzéket megszólítani, és mást jelent a tapasztalat formális struktúráját kidolgozni, ezért az utak különböznek. A változás oka bizonyára az, hogy a szerző a kereszténységgel kapcsolatos közlés lehetőségében észlelt változást, és ehhez igazította kifejezőmódját. Manapság mint ha a filozófusnak több esélye (vagy inkább bátorsága?) lenne felmutatni a kereszténység igazságát, mint a teológusoknak, akik még alig-alig merészkednek ki az egyházi közegen túli szellem nyilvánosságába.

A pozícióit változtató szerző ravasz játékot űz az olvasóval. Megeshet vele, hogy a szerző gondolatmenete és a kritikai olvasat — egyébként teljesen jogos és a mai pluralista szellemi viszonyok mellett ajánlatos pozíciója — között „szerepcseré” történik: s egyszerűen csak az olvasó mérlegeli a szöveget, vajon az megfelel-e neki, hanem az olvasó tapasztalja saját megmérettetésének a szöveget, vajon ő megfelel-e az ott felmutatott valóságnak. Például gondolati nyugtalanságot ébreszt benne... Ami ilyenformán megtapasztalható, az egyfajta „követelmény” átszűrődése, mely nem annyira a gondolatokból, mint inkább a sorok közül érkezik felénk.

Mindez intellektuális becsületességgel párosul. A szerző nem áltatja sem magát, sem másokat kész válaszokkal. Nem közvetít megoldásokat, hanem meggondolnivalót ad. A nehézségek együtt-gondolására, de mindenkor egyéni állásfoglalásra készítet. Mindazonáltal olyan írásokról van szó, amelyek mondanivalója — a szerves építkezés és logikus megfogalmazás miatt is — szinte ajánlja magát az elfogadásra.

A középkorban és az újkor hajnalán heves vallási viták zajlottak, alapvető meggyőződések forogtak kockán. Manapság — legalábbis e téren — nincsenek viták, tolerancia és vallásszabadság van. Csakhogy ettől még nem oldódtak meg a problémák: nem tisztázódtak, jobbra csak elodázódtak, elnémultak a lényeges kérdésfeltevések. Ha korábban nem volt mindegy, hogy ki miben hisz, akkor most az nem lehet mindegy, hogy hiszünk-e még (valamiben). Vajon azért nem „vitázunk”, mert a hit téren minden egyértelmű, s nincsenek kérdéseink,

vagy inkább azért, mert éppen az a hívő, személyes meggyőződés nincs jelen, amely a „vita” előfeltétele lehetne? A vallási pluralizmus (talán kevés kivételtől eltekintve) nemcsak a különböző meggyőződések békés együttéléséhez vezetett, ahogyan várták, hanem sok esetben a meggyőződések hiányához, illetve azok egymástól való közömbös elszigetelődéséhez. Nálunk szinte megszokott állapot, hogy inkább az azonos meggyőződésűek zártkörű „monológja” hallatszik. Hiányzik az értő teológiai párbeszéd. Gáspár Csaba László írásai e téren figyelemre méltó lépést jelentenek, mivel filozófiai-teológiai beszélgetést kezdeményeznek.

A szerző tantételek dogmatikus kifejtése helyett figyelmes, értő bevezetést nyújt a kereszténység szellemébe, olyan vallásként mutatván be, amely a mindennapokban (és nem csak vasárnap a templomban) tart igényt az igazságra. A keresztény bevezetés láthatóan azért sem korlátozódik a vallás pozitív kifejtésére, mert már előzetesen kirajzolódnak körülötte a „nem” kritériumai is, egyfajta holdudvar a különbségek mentén. Ennélfogva, nem amolyan (mindent szépnek látó) íróasztali kereszténységről van itt szó, hanem arról, ami a tagadások, bukások, kísértések — a „semmi” — állandó veszélyzónájában létezik. (Harmat, Budapest, 2000)

LENGYEL ZSUZSANNA

ÉDER ZOLTÁN: TÚL A DUNA-TÁJON

Éder Zoltán új kötetének, amely válogatás hosszabb dolgozataiból, egyik legnagyobb erénye az a segítség, amit olvasójának ad, hogy magabiztosabban közlekedhessen a mai kor ráleső útvesztőiben. Igaz ugyan, hogy ezek a döntően nyelvészeti tárgyú írások letűnt századokból veszik forrásaikat, s elsősorban a nagyközönség által részben ismert, részben felfedezés-számba menő tudósok műveivel kapcsolatosak, mégis, szerzőjük számtalan alkalmat talál múlt és jelen ütköztetésére, magyarság és Európa mostanában sokat hallott egységének bizonyítására; s tanulmányaiban érdekesnél érdekesebb, konkrét vagy általános összefüggéseiben a jelent megszólító tényekkel, jelenségekkel találkozhat az írások forgatója.

A magyar nyelvtörténet egyik igen fontos álmomása Sylvester János grammatikája, amely sem keletkezésében, sem utóéletében nem különbözött a különleges körülményeket. Szerzője ugyanis az 1530-as évek végén latin nyelvtan írása közben fedezte fel az anyanyelvet, s verbeli tudósként azonnal szabályait meghatároz-